

Pressing Lajos

A BOLDOGSÁG MINT MISZTÉRIUM

*A boldogság – emlék**

Milyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!¹ Arra kértek, hogy a mai estén a boldogságról beszéljek Önöknek. Én azonban nem kívánok arról szólni, amit a tudomány a boldogságról mondani tudna – már csak azért sem, mert úgy vélem, amit erről a tudomány mondani tud, azzal az előző előadásokon nálam hozzáértőbbek megismertették Önöket. Ehelyett arról szeretnék beszélni, amit a *mítosz* közöl velünk a boldogságról. E közölnivaló bizonyára nem jelentéktelen, hiszen a boldogság az emberi élet leglényegesebb kérdései közé tartozik, a mítosz pedig kísérlet a lélek legmélyebb titkainak megfogalmazására, a kimondhatatlan megsejtetésére. A megközelítés tehát, amit ebben az előadásban alkalmazni kívánok, Önök közül sokak számára szokatlan lesz; hiszen a mitikus gondolkodás és látásmód az őskori ember sajátja, a mai ember pedig a racionális-fogalmi elemzésekben érzi magát otthonosabban. Mégis, a mese és a fantázia birodalma még ma is szervesen hozzánk tartozik, s az erre való nyitottság az a közeg, amelyen keresztül a mítosz mondanivalója megérinthet bennünket.

Induljunk hát el ama „rejtélyes boldogság” nyomában. De merre induljunk, hol keressük? Engedjék meg, hogy idézzem Szent Ágoston néhány gondolatát, amely alkalmasnak látszik a kiindulópont megvilágítására:

„Hol ismerték meg, hogy ilyen nagyon vágyakoznak feléje? Hol látták, hogy ennyire szeretik? Valamiféle módon birtokoljuk, csak nem tudjuk, hogyan...”

„Nem tudom, hogyan ismerték meg az emberek, s így nem tudom, milyen ez az ismeret. És én most csak azt kutatom, vajon ott van-e emlékezetünkben? Ha ugyanis ott van, akkor valamikor már voltunk boldogok. Egyenkint vagy külön-külön vagy a legelőször vétkező emberben – meghaltunk benne valamennyien s tőle egytől egyig nyomorúságosan születünk –, most nem kutatom. Csupán azt keresem, vajon emlékezetünkben van-e boldog élet...”

* Forrás → Pressing Lajos: *A boldogság mint misztérium. Négy tanulmány* (Budapest, 1993, Orient Press), p. 37–48. A szemelvény „A boldogság mint misztérium” című tanulmány első fejezete. Utánközlés a szerző szives engedélyével.

¹ A tanulmány eredetileg előadás formájában hangzott el Pécsen, a „Pszichológiai Kultúra Hete” rendezvényén, 1985 októberében.

„Nem ragaszkodnánk hozzá, ha nem volna róla valamelyes tudomásunk. Halljuk nevét és bevalljuk, hogy valamennyien kívánjuk a boldogságot. Nem a szó csengésében találjuk örömünket. Ha ezt latin nyelven hallja a görög, nem örül, mert nem tudja, hogy mit említettünk. Mi pedig örömet találunk benne, akár a görög, ha görög nyelven ugyanezt hallja. Maga a fogalom ugyanis – melyre latinok, görögök és minden más nyelvű emberek vágyakoznak – nem latin, de éppen úgy nem is görög. Ha lehetséges volna, hogy az embereket egy nyelven megkérdezzük: akarnak-e boldogok lenni? – minden habozás nélkül igennel felelnének. Ez azonban lehetetlen volna, ha az emlegetett névvel jelölt fogalmat nem őrizné az emlékezetünk...”²

A boldogságot minden ember óhajtja – mondja Ágoston – tehát szükséges, hogy előbb ismerje. Ha a boldogság nyomát firtatjuk tehát, akkor *emlékezetünket* kell kutatnunk. A boldogság tudása ott rejtőzik minden egyes ember emlékezetének mélyén. Olvassuk azonban tovább Ágostont!

„Miképpen őrzi emlékezetünk a boldog életet? Talán mint ahogyan az öröme emlékeztünk? Lehet, hogy így van a dolog. Öröme szomorúságomban is emlékezem és éppen így a boldog életre nyomorultan is.”

„Bizony, aljas dolgokon is volt valamelyes örömöm. Ha most reá emlékezem, szégyenlem és visszautasítom. Máskor nemes és tiszta dolgokon örültem és erre vágyakozva emlékezem vissza, habár ezek a dolgok most nincsenek jelen és ezért a régi örömet csupán szomorúan idézem.”

„Abban tehát valamennyien megegyeznek az emberek, hogy boldog életre vágyakoznak. Ha megkérdeznénk tőlük, éppen így abban is megegyeznének: vajon vágyakoznak-e az öröme? Hiszen boldog életnek nevezik az örömet. Az egyik bár ebből, a másik abból meríti örömét, ámde valamennyinek egy az óhajtott célja, az, hogy örömük legyen...”

A boldogság tehát *öröm*, ám nem minden öröm boldogság. Boldogság a nemes és tiszta dolgokon való öröm; van azonban öröm, amely később megbánáshoz vezet. Amint Ágoston írja:

„...nem bizonyos, hogy mindenki boldogságra vágyakozik. Vagy talán ezt kívánják valamennyien, de mert »a test a lélek ellen vágyakozik, a lélek pedig a test ellen, hogy ne azt tegyék, amit akarnak«, azért olyan örömbe gabalyodnak bele, amilyenre éppen erejükből telik és az ilyennel megelégszenek, mivel amire nincsen erejük, azt nem is akarják annyira erősen, amennyire elégséges lenne, hogy a birtokláshoz erejük legyen?”

² A Szent Ágoston idézetek Városi István fordításai. A. Augustinus: *Vallomások*. Budapest, 1982. Gondolat Kiadó.

„Megkérdezek ugyanis minden embert: inkább akarnak-e az igazságon, mint a hamisságon örülni? Nem haboznak a felelet körül: inkább az igazság örömét akarják. Mint ahogyan nem haboznak a másik válasszal sem: a boldogság öröme vágyakoznak. A boldog élet pedig: igazságon való örvendezés.”

„Valamennyien akarják ezt a boldog életet. Mind-mind ezt akarja és ez az egyedül boldog. Akarják egytől egyig az igazságon való örömet... Tehát miért nem örülnek ennek? Miért nem boldogok? Mivel más dolgok kötik le erősebben őket és azok inkább teszik nyomorulttá valamennyiüket, semmint boldoggá az, amire oly gyöngén emlékeznek.”

„Bizony, gyér világosság pislákol még az emberi szívekben. Szaporázzák lépéseiket, hogy a sötétség ne boruljon rájuk.”

„Miért szül gyűlöletet az igazság? Miért válik ellenségünké igazságot hirdető embered? Hiszen a boldog életet szeretik, és az nem egyéb, mint az igazságon való örvendezés. Azért van ez, mert az igazságot ugyan szeretik, ha azonban bárki valami mást szeret, ezt a mást akarja igazság gyanánt, és mivel a csalódástól mindenki menekül, nem akarják, hogy fejükre olvassák csalódásukat. Tehát az igazságot éppen ama valami miatt gyűlölik, amit szeretnek az igazság helyett. Szeretik a fénylő igazságot, de már gyűlölik, ha az megcáfolja őket. Futnak a csalódástól, de szeretik a csalást... Ilyen, jaj, így van az emberi lélek... Ámde ha ilyen mélyre süllyedt, akkor is az igazság örömét akarja inkább, semmint a hamisságot. Akkor lesz boldog, ha minden háborító akadály nélkül csupán az igazságon örvendezhetik.”

Ha jól értjük tehát Ágostont, akkor a boldogság valami olyasfajta öröm, amelynek köze van az igazsághoz, az igazságon – az erényes és tiszta dolgokon – való örvendezés, amelynek emléke mindannyiunkban halványan benne él, amely azonban már csak gyéren pislákol bennünk, mintha valahonnan nagyon messziről világítana; mintha olyan emlék lenne, amelynek tudását a nagyon távoli múltból hoztuk volna mindannyian magunkkal. Továbbá ha jól értjük, akkor a boldogság szó valamiféle belső *meghasonlottság* tudatát is felébreszti bennünk. Mert bár mindannyian sóvárgunk a boldogságra, legtöbb vágyunk mégis olyasmire irányul, ami nem boldogságot, hanem romlást és nyomorúságot eredményez. Mivel e vágyaink megkötnék bennünket, erőtlenekek vagyunk a boldog életre. Emlékezetünkben azonban valahol halványan benne él egy másfajta élet lehetősége is, ezért amikor őszintén fordulunk önmagunk felé, felfedezünk magunkban némi meghasonlottságot. A boldogsághoz tehát *erőre* volna szükségünk. Amikor az előadásra készültem, megkérdeztem egy embert, aki éppen boldognak látszott: mi a boldogság titka? Azt válaszolta: *bátorságra* van szükség arra, hogy az ember merjen boldognak lenni, merje vállalni legbelső érzéseit, hitteles önmagát – s merje vállalni e lépés összes következményeit. Félnünk a boldogságtól, mely az igazságon való örvendezés, mert megkötnék bennünket vá-

gyaink, amelyek nem az igazra irányulnak, hanem a hamisra – mondja Ágoston. Szeretnénk elámítani magunkat, hogy az az igazság, amire törekszünk, s azért félünk az igazságtól, mert az leleplez bennünket. A nagy boldogság helyett a kis örömet keressük – mint Kung mester mondja, az igazi boldogság helyett előtérbe került a „kicsike jólét”.

Mármost ha az életünket megvizsgáljuk, igen ritkán és kevesen merjük azt a „boldog” jelzővel illetni. Még ha sorsunk éppen kedvezőre fordul, akkor is inkább elégedettnek, örömtelinek, szerencsésnek mondjuk magunkat. Azt érezzük ugyanis, hogy a boldogság valami *ideálisat* fejez ki: egy olyan életideált, ami inkább csak a mesében és a mítoszban létezik, amellyel a tényleges, a „reális” élet eredendően szemben áll, s legfeljebb csak sóvárogni tud utána. Hogy a tényleges és az ideális életet már az ókori ember is megkülönböztette egymástól, azt a nyelv is tükrözi. Az örömeinkben gazdag élet a latinban *felicitas*, az igazi, az ideális boldogság azonban a *vita beata*. A szólás, hogy „nincs tökéletes boldogság”, eredetileg így hangzott: *nulla est solida felicitas*. A tényleges élet örömei nem szilárdak, nem tökéletesek, mulandók. A tökéletes boldogság *beatus*; az egyház a szenteket *in beatorum numerum* avatta. A tényleges élet *felix* vagy *infelix* – szerencsés vagy szomorú; a tökéleteshez, az ideálishoz – a *vita beatához* – képest azonban mindenképpen *afflictus* vagy *miser*, megrongált, kibillent, zaklatott. Úgy látszik tehát, hogy *két különböző étellel* van dolgunk: a tényleges és az ideális étellel, s a boldogság képzete az ideállal kapcsolódik, amely nemcsak örömteli, de tiszta és igaz is.

Am menjünk egy kicsit még messzebbre vissza a múltba. Az ősi szanszkrit nyelv az élet e kétféle módja közötti különbséget olyannyira jelentősnek érezte, hogy megjelölésükre két különböző szót használt. Az egyik a *szat*, amit talán „létnek” lehetne fordítani: ez a létezés tiszta és ideális ösképe, mintája, mai szakkifejezéssel úgy mondanánk: archetípusa. Az ideális, a tökéletes felé törekvő élet minősége a *szatja*, ami igazat, hiteleset, de lényegit és autentikusat is jelent. Ezzel a szóval áll etimológiai rokonságban a latin *esse* éppúgy, mint az *essentia*. A tényleges étellel szemben a létnek ezt az ideális minőségét az óind mítoszban az istenség képviseli, amelynek megkülönböztető jelzője a *szaccsidánanda* = *szat* + *csit* + *ánanda* – a *szat*, vagyis a tiszta lét, a *csit*, vagyis a tökéletes tudatosság és az *ánanda*, vagyis sugárzó boldogság egysége. A *szattal* szembeállított tényleges élet neve *bhava*, amely létesülést jelent. Ez az emberi történetben kibomló tényleges élet folytonos keletkezés és elmúlás, sokféleség és zavarosság. Amikor később Buddha kimondja híres első alapigazságát, amit úgy szoktak emlegetni, hogy „az élet szenvedés...”, akkor ezt így mondja: „*bhava dukkha*” – a létesült, a megvalósult élet szenvedés, megrázkódtatottság, zavar, az ideális létből való el-

fordulás. A *duhkha* szónak mint az élet döntő minőségét kifejező jelzőnek az etimológiájával később majd részletesen foglalkozunk; legyen itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a „boldogság” szanszkrit neve, a *szukha* az élet minőségét kifejező *duhkhán*ak nyelvi ellentételezése, antitézise.

Olyasmire jutottunk, hogy a boldogság az ideális élet, a létezés mintaképe, tiszta ősfomája, amelyről fogalmat inkább csak a megvalósult, tényleges élet ellentétéként alkothatunk. Láttuk azonban korábban, hogy erről az ideálról – ha homályosan és megfoghatatlanul is –, mégis van valamiféle tudomásunk; az ideál ott rejtőzik emlékezetünk mélyén. A lét ősképe, mintaképe való eme emlékezést a szanszkrit nyelv a *szmríti* szóval fejezi ki. A *szmríti* nemcsak az egyéni emlékezet mély rétegeit jelenti, hanem a közösség kollektív emlékezetét is, amely a kulturális hagyományban, a nép ajkán megszólaló mítoszokban él. Az ősi ideálokat, a lét tiszta formáit őrző kollektív emlékezet újrafelfedezése a XX. század pszichológiai kutatásában Carl Gustav Jung nevéhez fűződik, aki a „kollektív tudattalan” fogalmával fejezte ezt ki. A kollektív tudattalan tartalmi az emberiség számára egyetemesek, minden egyes emberben mélyen benne rejlenek. Hogy tudattalanok, az azt jelenti, hogy nem megfogalmazhatóak, mert általában nem éljük át őket, az életben nem realizálódnak. Nem tudatosak, csupán megfoghatatlan sejtelmek formájában derengenek át a tudattalan mélyéből, s kifejezést csupán a művészi ihletettségekben fakadó alkotások szimbólumai, vagy a közös álmainkat megfogalmazó mítoszok adhatnak neki. Rendkívül érdekes, hogy míg ma a lét ősi ideáljaira való kollektív emlékezést tudattalannak látjuk és nevezzük, addig az ugyanezt kifejező szanszkrit szó, a *szmríti* harmadik jelentése: *éberség*. Éber az, akiben a tökéletes lét ősképe, a boldog, tiszta és igaz lét kollektív emléke elevenen él, s azt életében megvalósítja. A tényleges, a létesült élet nem éber, hanem homályos, tompa: az ideál – a boldogság, az éberség – számára *tudattalan*. A Buddha által meghirdetett út, amely az életet átható szenvedés – a *duhkha* – megszüntetésére irányul, éppen ezért ezt a *szmrítit* állítja középpontjába. Az egyetlen és egyedüli út – mondja Buddha – a *szmríti upaszthánam* (páliul: *szatipatthána*), vagyis az éberség megközelítése, megalapozása, megvalósítása, szilárd meggyökereztetése; a tökéletes létre való éber visszaemlékezés.